

HALKEVİ

SAYI : 35

İÇİNDEKİLER

Dertleşen münevverler	Dr. Sırrı Alıçlı
Mimar Sinan gecesi	Samih
Jan Addams - Sociologist	Avni Ülküner
Pisikoloji	Dr. Sırrı Alıçlı
Türkmen kızi	Lütfi Oğuzcan
Fırtına (Şiir)	F. Ş. Yersel
Bir Konuşma (Şiir)	F. Ş. Yersel
Zeybek (Şiir)	M. Türkmen og.

ESKİŞEHİR
HALKEVİ
TARAFINDAN
ÇIKARILIR

Yazı ve Neşriyat
müdürü
Faruk Yersel

HALKEVİ

Çıkaran : Eskişehir
HALKEVİ
Neşriyat Şubesi

30 Mayıs 936

Yıl : 3

Sayı : 35

DERTLEŞEN MÜNEVVERLER

Yazan : Dr. Sırrı Ahçlı

Geçen akşam bir kaç dost ile Halkevinde buluşarak memleketin bu günkü fikrî vaziyeti ile entellektüellerin durumları üzerinde fikir değişikliği yaptık. Böyle mübahaselerin her zaman faydalı olduğu kanaatındayım. Konuşmalarımızda öyle hakikatları ortaya atmak imkânı olduki bunları her zaman toplu bir halde bulamayız. Bunlar her zaman böyle toplu olarak düşünülüp ortaya atılamaz. Ben konuşmaların dar bir çerçeve içinde kalmasını istemedim. Onları daha geniş bir alan içine atarak tekrarlamayı faydalı buldum.

Hepimizin içimizdeki dert müşterek, ıztırap müşterek, düşünce ve gaye müşterektir. Bunda hiç kimsenin şüpheye hakkı yoktur. Çünkü : Bu toprakların üzerinde yaşayanlar bu günü bu müşterek gayelerile elde edebildiler.

Halkevindeki toplanmayı yapanlar arasında memleketin her zümresini temsil edebilecek münevverler vardı. Öğretmen, Tüccar, Doktor, Eczacı, Gazeteci, Memur..... E. S. Hepimiz mübahaseye iştirak ediyorduk. Konu şu idi :

A — İnkilâbın verimlerini kenar ve köşelere kadar sokabilmek ve halkı vatan ve yurt işleriyle yakından alâkadar edebilmek yolları;

B — Münevverlerimiz yurda inkilâp verimlerini yapabilmek için nasıl çalışmalı ve münevverleri bir araya nasıl toplamalı ?

Bu iki esash konu üzerinde hayli münakaşalar yaptık. Maksadımız halkın münevverle, münevverin halkla ve münevverin münevverle olan alâkasızlığını yapan hastalığı meydana çıkarmak idi.

Bir dostum en önce münevverlerin birbirini tanınması ve tanışması lüzumunda ısrar etti. Bu pek doğru bir harekettir. Bunda hepimiz müşterekiz.. Fakat bu hastalığın kendisi değildi. Bu ancak hastalığın uzak bir arazi bulunuyordu. İki münevverin birbirini tanınması için karşılıklı bir arzu ve sempati lâzımdır. Bu olmazsa yapılacak tanışma geçicidir. Her iki tarafın birbirini anlayabilmesi için samimiyet lâzım. Bu olmadığı takdirde görüşmelerden elde edilecek neticenin kıymeti çok az olur. O halde münevverlerimizin memleketin ve inkilâbın bu günkü durumu üzerinde mümkün olduğu kadar hakikata yakın, doğru ve samimi olan kanaatlarını aynı samimiyet ve muhabbetle birbirlerine nakletmeleri en önde gelen şarttır. Münevver olmak için ortada bir hudut ve şart yoktur. Sosyetenin bu günkü yürüyüşünü bir adım daha ileriye götürmeğe çalışan ve bu yolda zehin sarfedebilen her samimi insan münevverdir. Bu bakımdan memleket için çalışan her Türk bu sosyetenin yapısında parlayan bir tuğladır. Tanınmak için tanıştıracak vasıtaları beklemeğe lüzum yoktur. Her münevver Türk evimizin çatısı altındakilerle tanışmak için kendiliğinden gelmeli ve kendisinden bu ocağa bir şeyler ilâve etmeğe çalışmalıdır. Yine her münevver Türk bu çatı altında samimiyetle, muhabbetle karşılanacağından emin olmalıdır. Çünkü; bu toprak üzerinde bir ferdin tahakkümü yoktur. Sosyetenin malı olan bu yurt için her fert mal sahibi demektir. Bunun aksini iddia etmek bu gün içinde yaşadığımız realiteyi inkâr etmek olur.

Diğer bir arkadaşımızda oldukça ehemmiyetli başka bir noktaya dikkatimizi çekti ve dediki : Sosyete için şunu yapalım, bunu yapalım derken her şeyi birbirine karıştırıyoruz. Açıkcası ne istediğimizi bilmiyoruz..

Bence bu bugünkü fikir hayatımızın yarasını deşen ehemmiyetli bir fikirdir. Acaba bu günün münevveri ne istediğinin ve ne yapmak arzu ettiğinin farkında değildir? Her hareketi, her ileri

düşünüşü inkilâbı yapan kuvvetli şahsiyetlerden gelecek direktiflere bırakmak doğrumudur?

Münevver zümrenin içinde bu sosyete için hayırlı olacak, sosyete-ye veya fertlere hız verecek hiç bir bilgisi yok mudur? Ben şahsen bu mevzuu çok geniş ve üzerinde durulmağa çok değer bir mevzu buldum. Fakat derhal itiraf edeyimki kendimi bu ehemmiyetli işi takip edecek kudrette görmüyorum. Bu acı yarayı deşebilecek benden çok daha kuvvetli dostlarım var bunu onlardan beklerim.

Ben şahsen şu kanaattayımki memleket münevverlerinde bir "adam sende," telâkkisi vardır. Sosyetenin hiç bir işi ile alâka göstermeden nebati bir hayat yaşayan münevverler var. Devletin muayyen bir zaman için kendisine verdiği işi yaptıktan sonra ya bir kahve köşesinde veyahut bir dostunun evinde oturup eğlenmeyi tercih eder. Filhakika herkesin çalışmasına karşı birde eğlenme ve dinlenme hakkı vardır. Bu tabii hakkı hiç kimse kimse-den esirgeyemez. Fakat haftada hiç olmazsa bir veya iki gün 2 — 3 saat kadar her münevver vaktini yurt ve sosyete işine veremezmi? Her münevverden bunu istemek sosyetenin bir hakkı değilmi? Diye düşünüyorum. Yürüyecek ve yürümesi gerek olan fikirler, hareketler var. Bunları yürütmek ve muhite heyecanı temamen nakledebilmek zorundayız. Başka milletlerin inkilâp hareketlerinde münevverlerin sırtlarına yüklettikleri işleri şöyle bir tetkik ediyorumda kendi kendimden utanıyorum. Biz o sosyetenin münevverlerine göre ne kadar tenbel ve ne kadar heyecansızız, hayret ediyorum. Halbuki hakikat şudurki biz onlara nazaran iki misli çalışmamız, iki misli heyecan ve hareket içinde yaşamamız lâzım geliyor.

Bizlerse daima çekingen, daima her şeyi başkasından bekleyen bir zümre halindeyiz. O kadarki önümüze sofraya kurulmuş ve bütün açlar sofranın kenarına dizilmişiz. Hiç birimizde ilk lokmayı almak için cesaret yok. Hepimiz birbirimize bakıyoruz. Bu bakıştaki manalarda değişiktir. Bazılarımız ilk lokmayı alacak olanın bunu nasıl yutacağını kontrol ve tenkit etmek için; bazılarımız karnımızın aç olmasına rağmen aç gözlü gibi tabağa

saldırmayı ayıp saydığımız için; diğer bazılarımızda herkes lokması ile meşgul olsunda kendisinin nasıl lokmayı yuttuğu görülmesin diye bekleriz. Bu bekleme hepimizdedir. Bazan bu bekleme müddeti içlerinden birisinin göstereceği cesarete kadar sürer. Böyle bir cesaret sahibi çıkmazsa hepimiz sofrada uzun müddet bekleriz ve belkide yemek yemeden aç kalkarız!...

İşte benim anladığım biz münevverler böyleyiz. Zaman geliyorki birbirimizden adeta korkuyoruz, birbirimize fikirlerimizi açmağa çekiniyoruz. Kimseyi beğenmemek duygularının bu işte ileri derecede müessir olabileceğini zannediyorum. Demek oluyor ki kimseyi beğenmemek örtüsü altında heyecansızlığımızı, alâkasızlığımızı belkide cesaret ve kabiliyetsizliğimizi saklıyoruz. Bu saklayış ve çekinme kendi içine çekilmeyi ifade ederki sosyete için ferdin en tehlikeli vaziyeti budur. Çünkü; kendi içine çekilen ferdin kendine göre bazı düşünceleri vardır. Bu fert kendi kendine telkin yapar ve kendi kabiliyetsizliğini, cesaretsizliğini, heyecansızlığını, bu autosuggestionlarla artırarak kendisini yüksek düşünceli yüksek kabiliyetli ve yüksek heyecanlı zanneder. Bunda haklıdır. Çünkü; sosyete içine karışarak kendi düşünce ve telâkkilerini ayar taşına vurup kontrol etmemiştir. Bu şekil münevverlerimiz tasavvurumuzun fevkinde fazla bir yekûn tutar ve bu yekûn sosyetenin zaafı nisbetinde artar veya eksilir. Bir sosyetenin yükselmesi kendi içine çekilmiş ve kendi telkini ile baş başa bir fikrî hayat yaşayan fertlerin azlığı ile mütenasiptir. Bu çeşit fertler ne kadar çok olursa sosyetenin heyecansızlığı, hareketsizliği o nisbette artar. Bu bakımdan münevverlerimizin sosyeteye girmesini temin etmekle onların iyi veya kötü düşüncelerinin kontrolünü temin etmek lüzumu kendiliğinden meydana çıkar. Bunun için sosyetenin muayyen çerçeve içinde münevverlerine ödevler vermesi ve bunu sonuçlandırması en önde gelecek vasıtaldandır.

Ehemiyyetli görüşlerden biriside memleketteki neşriyat hayatıdır. Bilhassa bizim gibi çok sıkı adımlarla atılarak ve hatta fırlıyarak yürümek zorunda olan milletler için neşriyat hayatının bazı hususiyetlerinin göz önünde tutulması ve her önüne gelenin her hangi bir mevzu üzerinde bir kitap yazarak ortaya çıkarması her zaman faydalı olmaz. Memleket gençliğinin üzerinde çok menfi tesirler bırakabilen bu çeşit kitapların neşrinden evvel kontrol edilmesi ve ona göre müsaade edilmesi hususunda ısrar

eden arkadaşların haklı bir görüş ve bakım sahibi olduklarını söylemek isterim. Sosyal bilgileri yeni, yeni tetkike alışan bir gencin zihninde henüz nüvelenmiş bir fikir olmadan bizim sosyemiz için zararlı olabilecek bazı harici tesirlerin intibalarını daima hesaba katmak zorundayız. Biz şunu iyi bilirizki gençlerimizin bu tehlikeli devrinde zihinlerinde yer tutacak her hadise bütün ömürlerince tesirini devam ettirecek bir mahiyettedir.

Cumhuriyet Türkiyesinin her köşesine kadar modern kıymetleri kuvvetli birer hamle ile yapabilmek için içlerinden gelen en samimi duygularını birbirine nakleden bu bir avuç münevverin içlerindeki derterini böylece birbirlerine açabilmiş olmaktan mütevellit duydukları sevinç hudutsuzdu. Bu hudutsuzluk içinde hepimizin utandığımız noktalarda eksik değildi. O kadarki bir çoklarımız bunların mevcut olabileceğine bile inanmak istememiştik.

Bir arkadaşımız meslek ve vazife hasabile bir çok köyleri gezdiğini ve oradaki görgülerinden bahsederken bazı köylerde hiç Türkçe konuşulmadığını ve bazı köylerde fotoğraf alınırken ağladıklarını ve kaçıştıklarını gördüğünü söyledi. Bu iki basit gibi görünen hadiseyi bütün bir memleket işi yapmak için uzun boylu düşünmeğe bilmem lüzum varmı? Türkiye Cumhuriyeti hudutları içinde başka bir lisan konuşan bütün bir köyün bulunabileceğini düşünebilecek bir Türk münevveri demek ıztırapların en ağırını bir adam demektir.

Bu bakımdan memleket münevverlerinin üzerlerine aldıkları vazifelerdeki ehemmiyet bir daha kendiliğinden meydana çıkmış oluyor.

Bütün yukarıdan beri olan yazılardan çıkardığım şu acı netice oldu :

Yurtta inkilâp verimlerini yayma ve kenar köşelere kadar götürme hareketleri pek ağır gidiyor. Bu ağırlık netice itibarile yurdun kuvvet ve kudretini azaltan en tehlikeli bir akibeti doğuruyor.

Bu bakımdan memlekette bir inkilâbı ve inkilâp fikirlerini yayma seferberliği yapmak ve her münevveri muayyen vazife ve amaçlarla muayyen işin başarılmasına yollamak bir zaruret halini almaktadır. Bizim istediğimiz budur ve memleketin bütün münevverlerini bu gaye için ödevlendirmektir.

Mimar Sinan Gecesi

Halkevinde Sinan'ın hayat ve san'atı görüşüldü.

Bu münasebetle Sinan hakkında verilen konferansları
aşağıya koyuyoruz.

SAMİHİN KONFERANSI

Sayın dinleyiciler;

Ölümünün 348. nci yıl dönümü münasebetile yüksek şahsiyet ve kudretini anmak için yapılan bu toplantıda bir iki müsahabe ile bu eşsiz sanatkârın değerini tebarüz ettirmek mümkün değildir. bir asra yakın ömür süren koca Sinan asırlara hakim oldu. gelecek asırlardada saygı ile yadedilecek olan bu büyük adamın eserleri ve eserlerinin bedî ve mimarî kıymeti ciltler dolduracak enginliktedir. Ne yazıkki; bu iş henüz yapılmış değildir. ona Türk medeniyet tarihinde layık olan yeri Türk tarihini yeni bir zihniyetle araştıran Türk tarihi tetkik cemiyeti verecektir. en büyük selahiyet onundur. Bu eserleri oradan bekliyoruz. bu kurul, Sinan'ın mezarını tamir ettirmiş, kafa taşı üzerinde tetkikat yaptıрмаğa başlamıştır. Sinan için yapılan bu eğme toplantılarda bu kurulun eseri degilmidir?.

Sinan hakkında bildiklerimi terkibi bir mahiyette anlatabilmek için müsahabamın planını şöyle tertip ettim:

Sinanı yetiştiren muhit ve amiller - eserleri ve hizmetleri - Türk mimarisindeki yaratıcılığı.

Türk tarihinin her sahada zengin olan bir asrı: 16. nci asır. Bu asırda dünya tarihi de seyrini değiştirmiş oluyor. garpte

Koca Sinan

bin sene süren karanlık ve sefil bir devir. Orta zaman kapanıyor. bu günkü garp medeniyetini doğuran yeni bir devir açılıyor. Ronesans denilen bu hareket feyzini bu sırada vermiştir. Bu asra girerken, zengin bir hazine, nizamlı bir devlet, kadir bir ordu.. geniş bir ilim muhiti, yüksek ilim müesseseleri, kudretli alimler, incelmış, zenginleşmiş bir edebiyat, taşan bir refah... memlekete yeten ve artan bir sanayi 16. nci asır Türkiyesinin şematik tablosu. bu...

Sene 1512 Yavuz tahta çıkmış.. Dünya haritasını kendisine dar gören Yavuzun büyük emelleri var.. babası zamanındaki tezebüzü temizledikten sonra yürüyecek... memleketler alacak devletin kudretini büyütecek..

Ordu teşkilatı büyüyor, Ordu sanayi bakımından teşkilatlandırılıyor, Yeniçeri ocağı bir mektep haline getiriliyor.

Yeni ülkeler feth edilecek, oralara adalet ve refah götürülecek. oraları imar edilecek.. bunun için medreselere ehemmiyet veriliyor. Devlet adamını, kalem ve sanayi erbını yetiştiren Enderun teşkilatı büyütülüyor, idaresine önem veriliyor.

İstidat ve kabiliyetli unsurlar buralara alınıyor. O yıl Enderun ve Yeniçeri ocağı için Anadolu'dan genç ve kabiliyetli elemanlar getirmeğe giden yaya başların getirdikleri kafileyeye, Kayserinin şimdi Sinan köyü denilen, Ağrınas köyünden de bir genç katılıyor. [22 - 23] yaşlarında, uzun boylu, geniş omuzlu, zeki bakışlı, asil tavurlu bir genç... İşte bu Sinandır.

Sinan İstanbul'a gelince Enderun gibi bir mekteb olan İbrahim paşa sarayına veriliyor. Burada değerli, Mimarlar, Ustalar var. Sinan bu ustaların bakımı altında imar işlerinde çalışmaya başlıyor.

Memlekette daha çocukken, bütün meşgale ve oyunlarını yapı işleri üzerinde toplıyan Sinan'ın kabiliyeti az zamanda dikkati çekmeğe başlamıştı. Bu kabiliyetinden Padişahda haberdar oldu.

Yavuz Çaldırana giderken onuda götürdü. Ordu parlak bir zaferle Tibrize girdi. Sinan Tibrizde hatta ordudaki vazifesini ihmal ederek Acem medeniyetinin kıymetli eserlerini tetkik etti. Selimin, Mısır seferinede iştirak etti.. Günlerce, işinden kaçarak,

ihramların karşısında hayran kendinden geçti. Kahirede arab mimarisini ve memlukların eserlerini derin bir vecd içinde seyretti. Bu tetkikler yüksek bir san'at kabiliyetini taşıyan Sinan için çok istifadeli oldu. Yavuzun son yıllarında Yeniçeri ocağında acemi oğlanlıktan [kapı] rütbesine çıktı. Dini bütün bir müslümandı. Bütün müslümanları bir bayrak altın toplamak hulyasına kapılan Yavuza çok bağlı idi. Ölümile sarsıldı.

Kanunî Süleyman tahta çıktığı zaman [31] yaşına girmiş olan Sinan Kanununun zaferden zafere koşan ordusunda hem kılıncile hem kafasile çalışıyordu. Redos seferinde Yunan eserlerini gördü. Bu seferden dönüşde [Atlı sekban] sınıfına terfi etti.

Süleymanın saltanatlara nihayet veren [Mihaç] seferinde parlak zaferin neş'esile kendinden geçen Sinan Bodinin saray ve mabetleri karşısında ruhundaki san'at ateşini alevlendirdi. Bu zafer onun ruhunda ebediliğe koşan bir ihtiras uyandırdı. Ruhundaki kudreti taşla ifade etmek.... Hayranlıkla temaşa edilecek eserler abideler, dikmek ihtirasını!... İstanbula dönüşde, yaya başı daha sonra [Zenberekci başı] oldu. Bağdat seferinde Abbasilerin, bin bir gece masallarına giren muhteşem saraylarını gördü.

İçinde tutuşan bir san'at ihtirası vardı. Fakat mütemadi seferler ona bu sahada kendini göstermek fırsatını vermemişti. Oda kendisini dinine, devletine bağlı fedakâr bir asker biliyordu. Ve yalnız bununla öğünüyordu. Esasen san'at sulh ve sükun ister.

Büyük vakalar, heyecanı taşıran henkamelerden gebe kalan san'atkârlar eserlerini fırtanalar dindikten sonra ortaya korlar. Ancak Sinan gibi kabiliyetini haykıramıyan mütevazi bir adam için bu kabiliyetini tanıttırarak fırsatlarda lâzımdır.

İlk fırsat :

Sene 1536 Van kalesini kuşatan Lütfi paşa, Gölün öbir tarafındaki düşmanın durumunu anlamak için karşı yakaya göz-cüler göndermeği muvafık buldu. Fakat orduda gemi yoktu. Sinanın kabiliyetini bilen paşa bu işi ona havale etti. Sinan üç kadirge yaptı. Ehemmiyetsiz vasıtalarla bu işin istediğinden

çok evvel yapılmasından memnun olan Lütfü paşa, gemilerin kapdanlığında ona tevdi etti. Sinan bu işide muvaffakiyetle becerdi. Muvaffakiyetinin mükâfatını gördü. [Su başılığa çıkarıldı.]

Bağdat seferinde Perut çayından geçmek için köprüye lüzum vardı. Bu iş nasıl yapılacaktı. Orduda malzeme yoktu. Kanununun canı sıkılmıştı. Sinanın bu işlerdeki hünerini bilen Lütfü paşa padişaha yanaşdı.

— “ Saadetlû Padişahım, köprü bina olması Sinan subaşı denilen kulunuzun kadrü itibarile olur, gayet ustadı cihan, mimarkârüdandır. ”

Sinan 13 günde mükemmel bir köprü kurdu. Kanuni çok beyendi. Ve Sinanı tanımış oldu, İstanbula dönüldüğü zaman Lütfi paşa ölen sadrazam Ayas paşanın yerine sadrazam oldu. Hassa mimarı Acem İsa bu sıralarda ölmüştü. Lütfi paşa Sinanı hassa mimarlığına tavsiye etti. Fakat Sinan yeniçerilikten ayrılmak istemiyordu. Askerliğe pek gönül vermişti.

Padişahın kadim cakiriyiz,
Kale feth etmenin dahi eriyiz
Eskiden kuluyuz, Yeniçeriyiz,
Yanan odada girer simenderiyiz.

Diye öğündüğü yeniçerilikten ayrılmak istemiyordu, bu tereddütlü günlerden bir gün yeniçeri ağası kendini çağırırdı.

— « Paşa hazretleri seni mimar etmegi mukarrer etti. caizmidir eğer değil se bir tedarik eyle ! »

Dedigi zaman kılıçla dolaştığı engin ülke gözü önüne geldi. Kendi kılıcında işlediği bu parlak zaferlerin heyecanile titredi. Bu geniş ülkeyi abidelerle süslemek !... Ne bahtiyarlık !. Teklifi kabul etti, bu hizmete girdikten sonra ilk yaptığı eser İstrogonda kilisadan çevrilen “ Kızıl Elma ” Camiindeki minberdir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde bundan şöyle bahsediyor :

« Süleyman Han bu kaleyi feth eyledikte camii dahi dirilik halinde temaşa buyurdu. Derler ki ; Ah bu kubbe gülü endama muadil ve münsaip bir nazire tarzında bir mihrabı musanna ve menberi murassa olsa ».

Bu nutuku dürerbar sadır olunca koca mimar Sinan ser bezemin edip derlerki :

«İnşallah Padişahım himmeti aliyesile öyle bir mihrap ve menber ve mahifili müezzinan ve kürsüi vaaz edeyim ki: Seyahatı cihan görmemiş olalar. »

Süleyman Han Belgrad gazasına gidip gelince öyle bir mihrap ve menber yapılmış olduğunu görürki; Diller ile tabir olunmaz, hele Sinan Padişahlara mahsus öyle bir münife yapmışki, magduru beşer degildir.

Bundan sonra Sinanın yaptığı eser : Manisada ölen ve naşı istanbula getirilen şehzade camii karşısında yeniçeri odaları ortasına gömülen Kanununin en sevgili şehzadesi Mehmedin adına yaptırılan şehzade camiidir. Beş senede biten bu eser Mimarın çiraklık devresine aittir. Ondan evvel Mimar Hayrettinin yaptığı Beyazıt camiinden çok ilerde sayılmazsada Sinanla başlıyan mimarimizin ikbal devresinin hareket noktası olduğundan ve Sinan devri deyebileceğimiz bu devri evvelkilerden ayırdığı için tetkike değer.

Bundan sonra İstanbulda ve memleketin diğer taraflarında yapılan imar işleri hep Sinanın teftişine tabi tutuldu.

Sinanın Beşyüz parçayı bulan muhtelif eserleri meyanında inşacılık noktasından mühim olan bir eseride, İstanbulun kırk çeşme su kemerleridir.

İstanbul halkı susuzluktan çok zahmet çekiyordu. Hükümet bu işi bir türlü hal edemiyordu. Bir gün Kanuni kâğıthanede av vesilesile dolaşırken harap bir menba gördü. Bu harap menba Süleymana İstanbulun çekilmez su derdini hatırlattı, Saraya dönünce vezirlerini topladı, bu derde bir çare bulunmasını emretti. Bu meclisin münakaşalarından bir netice çıkmayınca Süleyman bu işi Mimar Sinana havale etti. Sinan tetkikatını yaptı o civarda İstanbulun ihtiyacını ferahla karşılayacak su bulunduğunu bir keşifname ile Padişaha bildirdi.

Padişah işe hemen başlamasını emretti. Fakat birçok kimseler bu teşebbüsün aleyhinde idi hatta Sadrazam Rüstem Paşa

İstanbulda azim masraflar yapılarak su getirilmesinin doğru olmadığını, çünkü su gelince İstanbul nüfusununun artacağı ve dolayısıyla Et, Ekmek gibi ihtiyaçların pahalılaşacağını öne sürerek buna mani olmak istedi.

Fakat padişahın teveccühünü kazanmış olan Sinana bir şey yapamıyordu. Onun kalfasını bir bahane ile hıçsetti. Sinan bunu padişaha söyledi padişah Rüstem paşadan keyfiyeti sordu. Rüstem paşa yukarıda söylediğim garip mütaleasını anlattı. Padişah buna kulak asmadı.

Fakat dedikodular o kadar çoğaldıki; padişah bu su işi ile yakından alâkadar olmak lüzumunu duydu. Herkes bu masrafın beyhude olduğunu ve oradan su getirilemeyeceğini ileri sürüyordu.

Su damlası taşı deler, söz kırıntısında beyni.

Süleyman, çok tekrarlanan bu sözlere inanmağa başladı. Nihayet bir gün inşaatı yerinde görmeğe gitti. Sinanı yanına çağırarak.

“— Mimar bu derede ne miktar su var ?

Bir şeyden haberi olmıyan Sinan :

—“Saadetlü padişahım tahmin olunan üzre yazılmıştır. Beş lüledir.

Bina emini Ali ağa söze karıştı :

Padişahım mimar ağa bendeniz. Tahmin fenninde mahirdir. Ve ustadı kâmilidir. Zirüzeminde nihan olan suyu. Ruyizemindeki gibi bilir. Bu bapta halk ve âlem bilâfına bir özki manaya vassıldır.

Bu cevaplar Süleymanı tatmin etmemişti.

— Hani arzolunan sular nerede gel göster.

Sinan padişahın önüne düşerek bir dereye götürdüki, buradan otuz lüle su akıyordu. Süleyman sevindi. Sinana dönerek :

— Bire mimar gel beri. Hemen su bundan ibaretmidir. Gayri yerlerde de su varmıdır ?

— Beli padişahım arzolunan mecmuu yüz lüle ama (50) lüle ziyade dahi almak mümkündür.

9 sene süren büyük ve yorucu inşaattan sonra Sinan, suya kavuşan İstanbul halkının minnettarlığını kazandı.

Süleymaniye camii :

Sinanın şöhretini cihana yayan bu abidenin yapılmasına (1557) yılında başlandı. (7 — 8) senede bitirildi. O tarihten sonra İstanbul'a gelen seyyahlar, Ayasofyadan başka hayran kalacakları ikinci bir mabet buldular. Bu cami yapılırken Sinanı çekemiyenler, dedikoduya başlamışlardı. "Bu iş vaktinde bitmeyecek., "Kubbenin yerinde duracağı şüphelidir., gibi dedikodular inşaatın uzamasından esasen canı sıkılmakta olan kanunî bu dedikodular üzerine bir gün inşaat yerine gitti. Camiin müstemilâtındandır diye yapılan türbeyi kasederek Sinana :

— Niçin benim camiim ile mukayyet olmayıp mühim olmiyan nestne ile tatili evkat eylersin. Ceddin Mehmet Han mimarı sana nümune yetmezmi? Bana bu bina ne zamanda tamam olacaktır. Tez haber ver yoksa sen bilirsin.

Sinan her zamanki vakar ve sekineti ile cevap verdi.

— Saadetlû padişahımın devletlerinde inşallahıtâlâ iki ayda tamam olur.

Sinanın dediği oldu. İki ay sonra cami bitmişti. Cami bittiği zaman Sinan (69) yaşına basmıştı. Caminin bitmesinden sevinen Süleyman oda başıya :

— Fethbap camie elyak kim ola?., diye sordu.

Oda başı :

— Padişahım mimar ağa bendeniz bir piri azizdir. Bu bapta cümleden elyak ol emektar kulunuzdur.

Süleyman Sinanı çağırttı :

— Bu bina eylediğin Beytullahı Sıdik ve sefa ve düa ile yine senin açman oladır.

Süleymaniye'nin açılma merasiminde Sinan bu şerefe nail oldu.

Bu muvaffakiyetinden sonra Sinanın şöhreti çok yükseldi. Artık zamanının şairleri, âlimleri, vezirleri arasında yer almıştı. Bu adamlar kendini "ser mimaran cihan ve mühendisani devran., gibi unvanlarla tepcil ve taltif ediyorlardı.

Filhakika o bu eserle "ser mimaran cihan., olmuştu. Bunu devrin şöhretli adamları o zaman söylemişler. Üç buçuk asır sonra bu eseri tetkik eden yabancılarda bunun doğruluğunu tastik etmişlerdir :

Mimar sinanın eserlerini tetkik eden san'atkârlar ittifakla Süleymaniye'yi bütün cihanca meşhur olan Ayasofyanın çok fevkinde bulduklarını söylemişlerdir. Ezcümle Amerikalı san'at profesörlerinden Rifistal ile Banheuin Süleymaniye ve Ayasofyayı ayrı ayrı tetkik ederek şu hükmü vermişlerdir :

"Abide denilecek bu eserde aranılan ahenk güzelliği Süleymaniye'nin mermer ve granitten yapılmış olan içinde ve dışında mevcuttur. Yalnız içi nefis ve müzeyyen olmakla beraber dış yüzünün tuğladan yapılması Ayasofyaya abide manasını verdiremez.,

Bu sözler, Sinanın evrensel şöhretinin kıymetli delillerinden Süleymaniyeden sonra Rüstem paşa, Mihrimahsultan camilerini ve bir çok kemer, çeşme mederese gibi binaları yaptı. Kanuninin emrile Mekkeye giderek Kâbeyi genişletti ve seylabın önüne geçmek için bazı tedbirler aldı — Süleymanın son Garp seferi olan "Zepketuvar., seferinde büyük çekmece köprüsünü yapmağa başladı, inşaatçılık bakımından bu köprü çok değerlidir.

Süleyman ölünce türbesini yaptı. Ayasofyanın ayaklarını tahkim etti — iki minare ilâve etti — ve Ayasofya türbesini yaptı.

Yaşı (80) i bulmuştu. Artık Koca Sinan diye anılıyordu. Hayatının bu son devresinde onun san'at kudretini teyit eden ve bütün eserlerinin üstünde sayılan Edirnedeki Selimiye camiini yaptı.

Bu camii bitirdiği zaman "pesendidei cihan, mimarıyı ekran Sinan ağa., diye anılıyordu. Bu cami ile kendiside öğünüyordu.

"Şehzade camii çıraklığımın, Süleymaniye kalfalığımın, Selimiye ustalığımın eseridir., diyordu.

Tercümei halini yazan şair Saiye bu cami hakkında şunları söylemiştir :

"Bunun minaresi hem nazik, hem üçer yollu olmak gayet müşkül olduğu uklaya malumdur. Haliki cihan, dairei imkândan

hariç dediklerinin bir sebebi Ayasofya kubbesi gibi kubbe Devleti islâmiyede bina olunmamıştır. Diye kefrei fecrenin mimar geçinenleri. Müslümanlara galebemiz vardır derlermiş. O kadar kubbe durdurmak gayet müşküldür. Dedikleri bu hakirin kalbinde kalmıştır. Mezbur cami binasında hizmet edip biavnilahitaalâ sayei Sultan Selim handa izharı kudret edip bu kubbenin Ayasofya kubbesinden (6) zürra kadın ve (4) zürra derinliğin ziyade eyledim.

Sinan bu iftiharında haklı idi. Bu cidden eşsiz san'at abidesi iki asırdanberi bizi Avrupadan kovmak isteyen bir cihanı husumetin savletlerine karşı duran Türk azm ve kudretini daima ayakta tutuyor. Filhakika 17 inci asrın bilhassa ikinci yarımından itibaren Garpte mütemadiyen geriliyorduk. Birbirini kovalayan mağlubiyetler yüzünden koca bir ülkeyi bıraktık. Ve ancak Edirne'de tutunabildik. Edirne Türkünündür hakikatini düşmanlarada teslim ettiren bu abidedir.

Balkan harbinde Bulgarlar Edirneyi işgâl ettikleri zaman Kral Ferdenat. Ordusuna Selimiye camii önünde bir geçit resmi yaptırmıştı. O zaman bu hadiseyi kaydeden Fransızların Tan gazetesini şu maalde bir fıkra yazmıştı :

"Balkan harbindeki galip Kral Ferdenat, bu resmi geçitte mağlup oldu. Kaba saba Rus kiliselerinden beceriksizce taklit edilmiş binalardan başka bir şey görmemiş olan Bulgar askeri bu yüksek eserin karşısında kendi milletinin gerilik ve zavallılığını anladı ve inkisara uğradı. Türk medeniyeti Bulgarları yendi.

Sene 1574 Sarı Selim ölmüş yerine 3 üncü Murat geçmişti.

Çok ihtiyarlıyan Sinan bu padişah zamanında Topkapı sarayına yaptığı bazı ilâvelerle, Kılıç Ali paşa türbesinden başka belli başlı bir eser bırakmadı fakat devrin nankörlüğü onun kalbine derin bir yara açtı.

Güya Sinan Selim imaretinin suyundan evine gizlice su almış ve civar dükkânların kurşunlarını kestirmiş diye konukomşusunun iftirasına uğradı. Sersem padişah derhal hakkında tahkikat yaptırdı.

Eserler :

Çoğu İstanbul'da olmak üzere 81 cami, 51 mescit, 55 mederese 26 darülkurra, 16 imarat, 2 darüşşifa, 7 su kemeri, (8) köprü, 18 kervansaray, 6 mahzen 33 saray, 35 hamam, 17 türbe sebil vesaire.

Ekserisi bu güne kadar ayakta duran bu eserler, Türk dehasının medeniyette nelere kadir olduğunu gösterir. Bu eserler, metanet, güzellik itibarile çok yüksek yapılardır. Türk yurdu yalnız bu eserlerle bile medeni seviye ve kabiliyetle öğünebilir. Bu eserleri bize veren Sinan bir dahidir. Bunu Garplilerde söylüyor; bu günkü Avrupa medeniyetinin temelini teşkil eden rönesansın en yüksek mimar ve ressamı olan dahi Mikelanjdan bile onu üstün tutanlar vardır.

Viyana üniversitesi Şark san'atlar profesörlerinden Hanri Fülusak bir konferansta mikelanjla mimar Sinanı mukayese ederek Sinanın san'atta mikelanja tefevvük nüfuk ettiğini söylemiştir.

Koca Sinan, canıyla bağlı olduğu devletin yüksek savvetin gördükten ve onu bağrında yetiştiren Türk yurdunu 100lerce ölmez eserlerle donandıktan sonra 1579 tarihinde dünyadan göçtü.

Hakkımızdaki hisleri iyi olmıyanlara bile hörmet telkin eden bu eşsiz san'atkârın bu saatte bütün memleketin kalbinde en aziz yeri tutan manevi varlığı önünde bir dakika susalım..

Sinan Türk mimarisinde ne yaptı ?

Eserlerini mimarî bakımından tetkik hemen hemen el sürülmemiş bir mevzudur. Bu çetin ve engin mevzua temasa bile cesaretim yoktur.

Ben burada yalnız mimar Sinanın Türk mimarisi diye damga vurduğu mimarımızın vasıflarını — oda umumî olarak — tebaruz ettirmeğe çalışacağım. Bununla, kendine mahsus mümeyyiz vasıflar taşıyan mimarımızın asla kendinden evvelkilerin taklidinden ibaret olmadığını söylemek isterim :

Türk mimarisi, Türk tarihi kadar eskidir. Bunun, müşterek karakterleri, taşımakla beraber muhit ve zaman itibarile

hususiyetler arzeden devirleri ve geniş bir mazisi vardır. Bu mevzuu bu gecenin hususiyetini bozmamak ve bir programın mahmulluğunu artırmamak için ayrı bir konferans mevzuu olarak düşündük. Başka bir gece tarih öğretmeni Nureddin ve Sadi bu mevzu etrafında söyleyeceklerdir.

Ben yalnız Osmanlı mimarisi sahasında kalacağım. Bu sahada en büyük yeri Sinan aldığı için....

Sözlerime açıklık vermek için, mimarimizi devir, devir gözden geçirmek lâzım. Bu vasıfları ayrıca bir diyaskopla müshabemin sonunda aksettirilecek resimlerde işaret edilecektir.

Taklit devri :

1 — 1501 — 1325 — şekil ve tezyinat itibarile Arap ve bilhassa Acem mimarisinden çok müteessir olan Selçuk eserlerinin taklidiyle meydana gelmiştir. Buda gayet tabii idi. Çünkü Selçukilerin yerine geçen Osman oğullarının gözü önünde bu örnekler vardı. Bundan başka ustaların çoğuda Selçukilerden kalma idi. Mamafî bu eserlerde Türk görüşünün hususiyetlerini bulmak mümkündür.

İznik camii, Bursadaki Ulu ve Yeşil camiler, Edirnedeki eski cami, Fatihin, İstanbulda ilk yaptırdığı çinili köşk bu devre ait eserlerdendir. Hazırlık veyahut Bursa üslûbû denilebilen bu devir. İstanbuldaki Bayazıt camiinin yapılmasına kadar sürer.

2 — Klâsik devir (1501 — 1616)

Mimar Hayreddinin Bayazıt camiile başlıyan bu devir. Sultan Ahmet camiinin yapılmasına kadar sürer. Klâsik devrin dahisi Sinandır. En yüksek eseride Edirnedeki Selimiye camiidir. Bu devrin orijinal eserlerini veren Sinana izafeten bu devre mimarı Sinan devri demek doğrudur. Çünkü onun eserleri ayarında eser mevcut olmadığı gibi bu devrin diğer eserlerini yapan Mehmet, Davut, Dağlıç Mehmet ağalar onun şakirtleridir.

Bu devirdeki eserler şekil ve tezyinat itibarile Arap, Acem ve Bizans mimarisinden tamamen ayrıldığı gibi Selçuk mimarisinin tesiri altında kalan birinci devirdende bariz farklarla uzaklaşır.

Arap mimarisi, mikâp şekliindedir (Kâbe gibi) minarelerde öyledir. Tezyinatta hendesi şekillere bağlı kalmıştır. Acem mimarisi fazla tezyinata boğulmuştur.

Tenasip ve ahenk şeklin heyeti umumiyesinde nazarı itibara alınmamıştır. Teferruat fazla yer tutar, minyatörler gibi parça parça güzeldir. Fakat bir arada ahenktar bir güzellik arzetmez.

Minarelerin şerefeden yukarısı münhanidir. Kemerler At nalı şekliindedir. Mabetlerde sütunlar, çok yer tutar. Bizans mimarisinde kubbe yarım dairedir. Ana kubbe payandalara dayanır. Kariye camiinde olduğu gibi yarım kürreyi aşan kubbelerde derinlik kubbenin eteklerinde açılma pençerelerle temin edilmiştir. Abidelerin dış tarafı tuğladır. Sütun başlıkları ya tezyinatsız veyahut Yunan tezyinatından olan yaprak tezyinatıdır.

Bizim birinci devreye gelince : Bu devrede mabetler yayvandır. Tali kubbeler esas kubbenin etrafına irtibatsız dizilmiştir. Esas kubbenin derinliği azdır. Binanın içinde sütunlar göze çarpar.

Klâsik devre gelince; bu devirde ana kubbe yarım kürre şekline girmiş tali kubbeler ana kubbenin etrafına toplanmış ve hepsi bir gül teşkileder vaziyete getirilmiştir. Binalar yayvan değil yüksektir. Bina içinde ana kubbenin dayandığı sütunlar camiin en az kullanılır köşelerine getirilmiştir. Bu suretle mabedin içi genişlemiş, kubbenin azameti meydana çıkmış, mabet içerden bir lâhutilik dışardan bir azamet ve ihtişam kazanmıştır.

İç sütunlarla, iç ve dış kemerler, bu azamete uygun şekle konulmuş sütun başlıklarında bu ihtişam ve ağırlığa yakışacak tezyinat yapılmıştır. İstâlâktit ve baklava dilimi içinde olan bu tezyinat Türk mimarisine hastır. Kemerler, kırmadır.

Sinan parlak zaferlerle, kendinden geçdiği senelerde görmek fırsatına nail olduğu Acem, Arap, Yunan ve Bizans mimarisinden aldığı ilhamlarını şahsî kabiliyet ve vukufile birleştirerek ibda ettiği eserlerle Türkün riyasız, temiz dindarlığını, sabır ve metanetini, öğündüğü milletin gösterişsiz yüksek kahramanlığını ifade etmiştir.

Sinanın ve onun mektebinden yetişenlerin eserleri sadelik içinde azamet ve ihtişamın metin ve göz alan erkek bir güzelliğin manasını taşır. Edirnedeki Selimiye camii ile son kemali bulan bu klâsik devir Sinan öldükten sonrada devam etmiştir.

3 — Değişme klâsik devir : (17.3 - 1616) Sultanahmet camiinin yapılmasından üçüncü Ahmet zamanına kadar süren ve öz klâsik uslubla beraber yürüyen ve esasından ondan ayrılmıyan devir.

4 — Dördüncü devir : Üçüncü Ahmet devri mimarisidir. Bu devre izafetle lale uslubuda denilir. Artık yüksek klâsik mimarideki esalet kaybolmuştur. Bu devir, mimarî tereddimizin başlangıcıdır.

5 — Beşinci devir tereddidi devri : Mimar Sinanlar, Mehmet, Davutların yerine geçen Rum Seyhun, Kambayanus kalfalar Garbin zevksiz rüfokosunu Türk uslubuna karıştırarak (Nuru Osmaniye) camii gibi mimarımızın inhitatını gösteren eserler meydana getirmişlerdir.

17 nci asrın ikinci yarımından itibaren memleketin iç ve dış vaziyetinde her gün hızını artıran bir tereddidi ve gerileme baş gösteriyor ilim ve san'atta tabii bundan uzak kalamıyor. Bu devirdeki Türk mimarları, değersizdir. Her sahada Avrupa nüfuzu kendi gösteriyor. Nuru Osmaniyeden sonra yapılan parkın karşısındaki birinci Hamide ait çeşmede bu tereddidin örneklerindendir.

Bu devirde bundan sonra yapılan bütün binalar şekilsizdir. Bunlar daha fazla Baruk, Açır denilen Garp uslüplerinin kötü örnekleridir. Lâleli camii, Ortaköy camii, Yıldızdaki Hamidiye camii, Abdülaziz devrinde yaptırılan bütün saraylar hep bu devrin mimarisine dahildir. San'atın sırlarını taşımazlar.

Bu devir Abdülhamit zamanında yapılan eski divanı umumiye (şimdiki İstanbul lisesi) tıbbiye (şimdiki Haydarpaşa lisesi) binaları müstesna olmak üzere millî şuurun uyandığı ikinci meşrutiyete kadar devam eder.

6 nci devir : Bu devri klâsik devre rücu yani mimarımızda bir nevi runesans telâkki edebiliriz. 1908 inkilabından sonra uya-

nan millî şuur. Edebiyat ve dilde olduğu gibi mimaride de kendini göstermeğe başlamıştı. Bu şuurulu dönüşü temsil eden mimar Sinanın en büyük hayranlarından 8 sene evvel ölen kıymetli mimar Kemaleddindir. İstanbuldaki vakıf hanları yeni postahane binası seyrisefain iskele binaları Türk mimarisinin vasıflarını taşır.

Millî inkişafın en feyizli devresi olan Cümhuriyet devrinde Ankarada yapılan Maliye vekâleti binası, Gazi terbiye enstitüsü, aynı yolda yürüyen mimar Vedadın yaptığı Ankara palas Türk mimarisine dönüşü gösterir eserlerdendir. Yazıkki, bu devir hakiki bir runesans olamadı. Bizi geriletten bütün engelleri ortadan kaldıran bize benliğimizi veren Atatürk devrinin yeni ruhu, uyanık şuurunu elbette Sinan gibi dahi mimarlarada gebedir.

Bu devri idrâk edenlere, ne mutlu !..

Jan addams - Sociologist

- 1860 -

İngilizceden çeviren :
Avni Ülküner

Ne zaman Kansas city'den Loe Angeles'e bir gezinti yaparsanız yolculuğunuzun bir parçasını büyük bir çöl alır. Bu çölde tren hiç durmadan dört saat gider. Ve hiç bir şeyle karşılaşmazsınız. Çünkü oralarda trenin eğlenmesi için şehir, köy ve bunlara benzer hiç bir şey yoktur. Ancak sürekli kum yığınları üstünde ağaç ve ot bitmeyen çıplak, çikolata renkli dağlar görebilirsiniz. Gerçekten oraları ıssız yerlerdir. Hele öyle yerler vardırki bir çölden daha boş ve daha korkunçtur. Düşününüzki oralarda yaşamayı istemez ve sevmezsiniz. Fakat buna rağmen bu verimsiz yerler bir çok kimseler tarafından kuşadılmış ve yurt edinilmiştir. Onlar bizim yurttaşlarımızdır. Irkları ve ulusları ayrı ayrı ve sayısı yüz binleri hatta milyonları bulan bu insanlar yalnız ekmek kazanabilmek için buralara gelmişlerdir. Ve hemen hepsi yoksuldur, kazançları o kadar azdırki çocuklarını okutabilecek para bile bulamazlar. İşin en kötüsü bu insanlar birbirlerini bilmez ve tanımazlar. Sanki yabancı gibidirler ve kimsenin kimseye inancı ve güvenişi yoktur. Pek çoğu nerede biraz geçinebilir ve kazanırım deye ardı arası kesilmeksizin göç ederler. Yurttaşlarımızdan birisi bir genç kız, bu acıklı işte çalışmak üzere kendi kendine karar vermiş : O Miss Jane addams'dır.

Jan addams küçük bir Illinois kentinde doğdu. O, anasından kalan mallarla zengin, komşularınca sayılan ve sözü dinlenen bir adamın kızı idi. İyi baba ince duygulu bir adamdı. Ve küçük kızının, kendini beğenmiş, kurumlu ve fakirleri sever bir huyda yetişmesine göz-yummadı.

Jan okumaya ve orta tahsilini bitirirken sonra ileride ne yapacağını, ömrünü hangi işe vereceğini düşünmeğe başladı. Sonunda doktor olmayı kurdu. Ve Philadelphia'da bir tıbbiyeye girdi. Ne yazıkki çok çalıştığı için sıhhati sarsıldı ve doktor kendisine iki sene hiç bir şeyle uğraşmamasını ancak dinlenmesini ve Avrupada gezinti yapmasını söyledi. Jan Avrupaya gitti ve orada en güzel ve görülmeğe değer yerleri dolaşarak iyiden iyiye kendini topladı.

Yurduna dönünce yine kendisini bir düşünce aldı, ne olacaktı ?

Günler geçti. Jan, bir gece, bir seyyah kafilesile beraber binlerce fakir ahalinin yaşamakta olduğu Londranın doğu bitimine gitti. Jan öz sıhhat ve rahatını ve birde oradaki bu halkın yaşayışını düşünerek irkildi. Ona öyle geliyordu ki insanlara her halde bir yolu bulunarak yardım edilebilirdi. Bir yanda köme köme bakımsız insanlar yoksulluk içinde kıvranıırken kendisinin rahat ve mes'ut olmağa hakkı olmadığını derinden derine duydu. Sonra bu içtimaî yaradan aldığı üzüntülü izler beynini sardı. Ve hangi yollardan yürünerek yoksullara yardım edilebileceğini düşünerek ana yurduna döndü. Tahminen altı yedi sene sonra kafasında bir düşünce ışıldadı. Bu düşünce, bizzat gidip Şikagonun en bakımsız ve düşkün mahallelerinden birisinde oturmak ve orada uygun bir ev açıp en yoksullarına belki elinden geleni esirgememek idi. Hakikaten bir fakir mahalleye gitti, bir ev kiraladı ve adını Hull House koydu.

Yeni komşuları İrlandalı, Yunanlı, Rus, Polonyalı, Bohemyalı.. Gibi irkları ve ulusları ayrı insanlardı. Bunlar birbirlerini tanımıyorlardı. Ve hiçte aralarında komşuluk, dostluk ve kaynaşma ve yardımlaşma gibi sosyal oluşlar yoktu. Hull House'de Jan'ın yaptığı ilk iş gündüzleridi. Anneleri işe giden bakımsız ve gözetimsiz çocuklar için bir çocuk bakımevi açmak oldu. Obir yönden Evin diğer bir katında, evsiz barksız ve kimsesiz kızların rahat ve güven içinde oturabilmeleri için uygun odalar açtı. Gerek çocukların bakımını, gerekse genç kızların yaşayışlarını iyi bir düzene koydu. Miss Jan Hull House'i gerçekten bir bakım yurdu kılığına soktu ve orada, kaynaşmaktan uzak kalmış olan yoksulların birbirleriyle tanışmalarına hatta eğlenerek üzüntülerini untabilmeleri-

ne imkân vardı. Ev idaresi, çocuk bakımı gibi ve bunlara benzer pratik işler öğretebilmek ve genç kızları gelecekte becerikli bir ev kadını olarak yetiştirmek için dersaneler açtı.

Aradan uzun zaman geçmişti ki toplu yaşayış ve toplu iş yetiştiren kızları ve çocuklarına bir avada bakılmakta olduğunu gören anneleri birbirlerine ısındırdı. Bunlar birbirleriyle dertleştirdiler, kaynaştılar ve gün geldi birbirlerine destek oldular.

Bir ailede hastalık olabilirdi, yahut bir adam karısına hiçten yere çekilmez üzüntüler verebilirdi, yahutta daha başka bir çok kimselerin gizli veya açık sarılmağa ve bakılmağa değer sosyal yaraları olabilirdi. Miss Jan bu gibilerinde bulup yardım etmekte ve ülküsünü yapmakta gecikmedi. Bir yandan Miss Jan türlü ulusal derneklere ve guruplarada yardım etti ve onlara, birbirlerini saymasını öğretti. Onlar anladılarki saygı ve sevgi ürkek ve çekingenlikten daha iyidir. Böylece Hull House her yönden iyi komşuluk ve yurttaşlık duygularını geliştiren sevilir ve sığınılır bir yer oldu.

Bu deneme ile şuda anlaşılmalı ki, dağınık, bakımsız, birbirlerine karşı inanışsız yurt ve ulus için her bakımdan değersiz yoksul ve kimsesiz bir kalabalıktan düzenli duygulu özlü bir köme ve değerli bir güç kaynağı yaratmak hem kolay hemde her yüksek duygulu yurttaşa yaraşır bir iştir.

Hull House'in bir çok örnekleri bu gün birisinin Cumhuriyetlerin her bucağında başka başka biçimler ve kılıklar altında ortaya çıkmış ve yurttaşların sağlıkları, yiyecekleri, içecekleri, okuyup yazmaları ve eğlenip dinlenmeleri için büyük ve değerli işler başarmıştır. Bu çığrı açmış olan kızımız, herkesin saygı ile anaçığından çok daha yüksek ve ünlü bir yolda payına düşeni istemiştir. Bu inanılmaz işler uzun zaman önce değil yakın bir geçmişte olmuştur.

Bakınız bir büyük halk toplantısında bir spiker (Hatip) ımız Miss Jan için bakınız ne dedi: "Şikagonun değerli yurttaşı, Amerikanın değerli yurttaşı, dünyanın değerli yurttaşı !,"

Ülkemizde bu iş Halkevlerinde yapılmaktadır. Sosyal ülküsünün gerçekleşmesini ve yurttaşlarına yardım etmesini isteyen her yurttaş Halkevine girerek bu işi yapabilir ve yapmak ödevindedir.

PİSİKOLOJİ

Ne demektir...

Yazan : Dr. Sırrı Aliçli

1 — Psikoloji ne demektir ?

Ruhî tetkik ilmidir. Ruhî halet ve vaziyetlerle meşgul olur. Ruh kışrıdimağ hücrelerinin bir muhaselesidir. Düşünce dediğimiz vazifeyi yapan hücreler vardır. Şimdiye kadar felsefe ile karıştırılan metafizik addolunan ruh; kışrıdimağ hücrelerinin fizyolojik vazifelerinin ifasından ibarettir. Bu itibarla felsefi mahiyetle tecrit edilerek psikolojiyi kışrıdimağın fizyolojisi olarak ve psikopatolojide kışrıdimağ hücrelerinin hastalıkları olarak kabul edeceğiz.

2 — Psikoloji ruh hastalıkları tarihcesi :

Muhtelif devrelere taksim edeceğiz.

Birinci Devir :

Batıl itikatları devri. Kablel tarihli devirler diyebiliriz. Hipokratta sona irer periler, cinler delilik hususunda mühim amildirler. Mukaddes yerlere işemek tehlikelidir. Tedaviside okuyup üflemekten ibarettir...

İkinci devir :

Hipokratla başlar. Bu zat cinnetin muayyen bir hastalık olması lâzım geldiği kanaatı ortaya attı. Bulaşıcı hastahkların ehemmiyetini ileri sürdü. Alkolün tesirini düşündü. Tıbbi müdavata kurdu. Calinos bu devrin meşhur şahsiyetlerindendir. Bu arada (İbnisina) ve "Razi," yi unutmak lâzımdır.

Üçüncü devir :

İrtica devridir. Hipokratın müsbet ilmi yerine birinci devre rücu başladı. On beşinci asra kadar bu hâl devam etti. 16 — 17 inci asır hekimleri cinneti tetkik etmişlensede fikirleri harafeden kurtulmadı. On sekizinci asır hekimleri cinnet sebeplerini kan ve safrada aramağa başlayarak işe ilmî bir kisve vermeğe uğraştılar. Bu asrın sonlarına doğru bilhassa Cullen deliliğin teşrihi fakirlerinden bile bahsetmeğe başladı.

Dördüncü devir :

Modern telakkiler bilhass (1755) den sonra başladı. Bir çok milletlerin alimleri bu mevzu üzerinde ciddiyetle meşgul oldular ve cinnetin dimağî - haşavî maddî afet ile muvafık olduğu iddiasını kuvvetlendirecek tetkikatta bulundular. Bu çalışmalar işte yukarıda dediğimiz gibi emrazı ruhiyeyi felsefenin bir şubesi olmaktan kurtararak onu tıbbin kucağına attılar.

Bu gün artık daha tenevvür etmiş bir haldeyiz. Filhakika bütün ruhî hastalıkların marazî teşrihleri henüz kat'iyetle taayyün etmiş değildir. Fakat bildiklerimiz vasıtasile anlıyoruzki ruh fakirleri kışrıdimag hücrelerinin fakirleri demektir. Her vakada bu fakirleri bulamıyorsak bu; bu teşrihi fakirlerin olmamasında değil mevcut muayene ve arama vasıtalarımızın kifayetsizliğindedir.

Dimağ benliğimizin bir merkezidir. Onun çalışması ruhumuz ve benliğimizdir. Ruh ve dimağ ayrı, ayrı şeyler değildir. İkiside birdir.

Şuur :

Tefekkür, mülâhaza, karar, ihtisas, heyecan... İç gibi fikrî ve ruhî her hadise ruhun tecellisidir. Rulî hayatımızın işlerine şuur dileriz.

Ruhî hayatımızın şuur oluşu benliğimizi ifade eder. Bu şuur biz bazan gayri sarih benliğimizle duyarız. Duygularımızın ifade ettiği şuur teferrus ve umumî idrakimizin yekûnudur. Umumî idrakimiz kışrıdimagdaki hücrelerin faaliyeti mahsulü olan hatıralarımızın hey'eti mecmuasıdır. Şuurumuzun sahai ruiniyete giren

şeylerimiz idrakimizi pereception teşkil ederler. Göremediğimiz ruhî dikkatimiz ile idrak edebildiklerimizde teferrus apperception deriz. Bu ikisinin mecmuu şuurdur.

İdrak ve teferrus edemediğimiz bazı ruhî haletler vardırki onlar şuurun karanlığında kalırlar ve gayri şuurduurlar. Gayri şuur hadiselerin şuurun dalgalarından uzakta kalmasıdır. Gayri şuur tâ çocukluktan beri olan hatıraların birleştiği yerdir. (Eşya ile dolu salonlar kapalı. Fenerin tenvir ettiği saha şuur, karanlıklar gayri şuur) bu telâkkiye göre şuur terbiyelenmiş, tekâmül etmiş ve cemiyet telâkkileriyle mahmul olup daima şahsın muhit ile temasında ön hakkı işgâl eder. Gayri şuur ise çocukluk devrinin kontrolsuz ve gayri içtimaî yontulmamış, cemiyetin süzgecinden geçmemiş görgü ve telâkkilerinin yer bulduğu sahadır. Şuurun ekseriya ahlakî bir ideal ile hareketini çerçevelemesine mukabil gayri şuur gayri ahlakî idealine kaymağa saidir. Şuur; gayri şuurun bu ise bu gayri ahlakî ise kayışını farketmez ve inkâr etmeğe çalışır. Gayri şuur, bazı şeylerden bizim neş'e veya kederlenmemizle alakadardır. Sebebini bilmeden neş'eli veya kederli geçmiş günlerimiz çoktur.

Tabii şeraitte ceryan eden dimağî faaliyetimizin tecellisi olan ruhumuz bazan beklenmiyen bir zaman gayri tabii şartlar altında hasta olabilir. Bu hastalıklar bir çok pisikoz ve nevroz suretinde tecelli ederler. O halde :

Pisikoz ve nevroz ne demektir :

Pisikozlar; ruh hastalıklarının henüz teşrihi tabirlerini tam manasile bulamadığımız umumî işaretleridir. Histerî, nevrastenî... İlâh gibi, pisikoz aynı zamanda kesbî bir ruh hastalığıdır. Nevrozlar, vazifevi asap hastalıklarıdır. Umumî ve mevzii diye ikiye ayırabiliriz. Umumî olanlar histeri ve nevrastenidir. Bunlar esasen pisikozduurlar fakat bizim haricen görebileceğimiz arızaları (meselâ bir kol felci gibi) itibarile nevrozde sayılırlar. Mevzii olanlarda kalp ve hak nevrozları diyebiliriz. Bununla beraber pisikoz ve nevroz diye ayrı iki bahis olarak ayırmak hatalıdır. Bunlar he-

men daima beraber bulunurlar. Bu sebeple (piskonevroz) namı altında tetkik edilmelidir. Binaenaleyh bunuda tarif etmek istersek diyebilirizki : Cismanî asabi ve marazi ruhi araz ile müdafaa cümlei asabiyenin vazifevî bir hastalığıdır.

Bunların husulünde o kadar çok sebepler varki...

Evvela müsait bir zemin lâzımdır. Bu zemin olmadan bir insanın çıldırması her zaman mümkün değildir. Bunların en başında veraset gelir. Yaş, vakitsiz doğumlar, ifrazı dahili guddelerinin bozukluğu, terbiye ve içtimaî muhit, tevlit ettiği huzuzat ve ihtirasları itibarile medeniyet, muhtelif kazalar, facialar, harpler, gayri sıhhi yaşayış, bilhassa bekârlık hayatının intizamsızlığı, fuhuş... İlâh dır.

Asıl hastalığı yapan sebeplerin fikrî yorgunluklar, mahbusiyet, telâkkiler ve maddî olarak firengi, bazı sari hastalıklar, şıryan tasallubuna ait dimağın mevzii kansızlıkları, dimağ u ve hurraçları esrar, morfin, kokain kullanma ve alkol sui istimalleri... İlâh sayabiliriz.

Ruhi sebepler arasında en çok istinat edeceğimiz bilhassa histeride kendisini vazihan gösteren ruhi javimadır. Histerideki bu ruhi javma ve bunun histeriyi nasıl yapabileceği hakkındaki fikirler birbirine hat ve pek çoktur.

Konferansımızın mevzuunu teşkil eden "freudizim,, in menşeni işte bu histeriyi izah maksadile ortaya atılarak bilahere bir çok şekilde münakaşa edilen genişliyen bu gün modasını halâ muhafaza eden bir izah tarzı ile ortaya atılmıştır.

Viyanalı Frayd Freud ve onun mektebi tenasülü ruhi javmayı histeride en başta sebep olarak kabul eder. Aşk ve tenasülü vetire pisikozların eli byraklı alemdarıdır. (Freude) nazarann ruh heyecandan müteessir olur. İşte bu tesiriyettirki pisikozlara yol açar. Ruhun bu tesiriyet karşısında alacağı halete göre bir çok pisikozlar husule geliyor. Ne ferdide pisiko nevrozların tesisinde tenasül ve şehvet heyecanının en başta geldiğini söylerki bu ferdidin Pansexualisme davasıdır. ^{Müşahade} ^{Cümle} (26) ferdidin meşhur Libistosu şehvet ve zevkin sembülüdür. Tenasülü heyecan (Libisto) başlangacını tâ çocukluktan alır. Buğa ermemiş olmak zevk tenasülü

şairi bir hemşehrimiz var. Onun Menevşe için yazdığı bir koşmasını okuyayım :

*Kadir mevlâm. Seni öymüş yaratmış,
Çiçekler içinde birdir Menevşe.
Bittersin Güllerin hari içinde.
Korkarım yüzüne batar Menevşe.*

* * *

*Yaz gelir de heveslenir bittersin.
Güz gelince başın alır gidersin.
Yavru niçin boynun egri tutarsın.
Senin derdin benden biter Menevşe.*

* * *

*Senin meskenindir kayalar sengi
Kokusu Menevşe güldür irengi.
Aradım dünyada bulunmaz dengi,
Güzel yanağında biter Menevşe.*

* * *

*Bakmazmısın karacoğlan haline,
Garib bülbül konmuş gülün dalına,
kadrin bilmeyenler alır eline,
Onun için egri biter Menevşe.*

İkinci gün talimden sonra köy içinde dolaşıyorum. Bol şalvarlı, çepgenli, tombul Türkmen kızları evden eve geçiyor, hayvanları getiriyor, inekleri sağıyorlar. Aralık kapıdan uzanan başlar beni birbirlerine gösteriyor.

— Adanalı, Adanalı..

Ne çabuk öğrendiler, ne tez tanıdılar. köy pek geniş olmamak la beraber bu işte Menevşe bacının büyük himmeti olacak. Bir evin önünden geçerken, avluda çamaşır yıkayan bir kız dikkatimi çekti. Tombul memeleri yırtacakmış gibi çepkeninin altından ileriye doğru fırlamış. Ve ucları çepkenini delmeye hazırlanan bir süngü başı gibi tomurlanmış. Güzel kırmızı bir yüz, kızıl yanaklar ve irademi çeken çilek dudaklar.. Avluya yürüyorum. Gözlerimiz birbirine bakıyor ve gülen minicik dudaklar arasından bir dizi inci diş parıldıyor.

Bir az ötede süt sağan annesi girdigimi görünce başını çevir-

riyor, ılık bir sesle;

— Buyurun diyor zabıt efendi bir şeymi isteyön..

Kız annesine sert, sert bakdı;

— Onun adını daha öğrenemedinmi diyor adanalı..

Bu defa ben gülerek annesine cevap veriyorum :

— Eden teyze sizden bir şey istemeğe geldim. Şey bu kızı bana vermezmissin ?..

— Hele bak efendi hiç eksik eteklerle böyle şey konuşulurmu eh öyle bir dileğin varsa akşam gelir babasile konuşursun.

— Adı ne kızının..

Utangaç, fakat prüzsüz ve duru bir ses bu sorğumu karşılıyor:

— Suna..

Bu, Sunanın sesidi. Türkmen kızı Sunanın..

* *
— 2 —

Akşam yine odamıza damlayan Menevşe bacı daha bir şey sormadan izahat vermeye başlıyor:

— Kızda kızımıya.. Adanalı geleli bir gün oldu emme, ilk günde turnayı gözünden vurdun. Sunada, Sunamı. O köyümüzün bir içim suyu..

Arkadaşlar ve ben bu izahattan şaşırıyoruz. Başladığım bu şakayı devam ettirmek isteğile;

E... Ne yaparsın Menevşe hanım gönül bu, evlerinin önünden geçerken gözüm kaydı, gönlüm tutuldu.

Bir gün sonraki gezişim köyde daha çok tehassüs uyandırıyor. Bu defa, Adanalı geçiyor. Cümlesine bir cümle daha eklenmiş duyan duymayana, gören görmeyene haber veriyor.

— Kız hele bak Adanalıya, Sunanın nişanlısı..

İşte böyle Türkmen köyünde hemencecik nişanlı yapmışlardı bizi. Sunanın evlerine doğru gidiyorum. En yeni şalvarı üzerinde en temiz çepkeni memelerini sıkmış, kapıda bekliyor ve beni görünce içeriye anasına sesleniyoruz.

Hu ana kız, bak Adanalı geldi.

Avluya çıkıyor, konuşuyor, konuşuyor.

— 432 —

ateşle
yakanda

Dönüyorsun. Bu y
lanıyor. Hakikaten bu basit ruhu kızda bu kadar derin bir sevgi uyanmış mı idi. Ya uyanmışsa..

Yapdığım münasibetsizliğin aşırı bir şey olduğunu düşünüyör ve türk kızına elimi uzatıyorum:

— Hoşça kal Şunam ölmezde sağ kahrısam... Diyor ve arkama bakmadan koşuyorum,

Bir az sonra alayı uğurlayanlar arasında gözü yaşlı Sunada vardı. Türkmen kızı Suna:

* *
— 3 —

— Adanalı, Adanalı gönlümü çeldin, beni kara sevda ateşine atdın. Sağ kahrda gelmezsen yarın ahrette iki elim yakandadır.

Hatıra defterimin soluk bir yaprağında gözüme ilişen bu ses bana hiçde yabancı değildi. Bu ses Sunanın sesidi. Türkmen kızı Sunanın sesi..

Ağır bir uykudan uyanırmış gibi silkiniyorum. Korka, korka içime düşen fikir bir gecede sabitleşdi ve ikinci gün yayılmasile Azizyeye doğru giderken;

— 433 —

Z E Y B E K ..

Ne güneşe batıpta damla damla donmuş gibi mercan filizlerin,
Ne bağrında bir yangın saklıyor gibi kızıl köpüklü denizlerin.

İzi yok gözlerimizde

O tatlı rüyayı bıraktık hepimizde...

Sırtlarımız iri çamlara dayalı,

İri çamlardan ayın bağı yaralı,

Fakat onuda görmiyor gözlerimiz.

Şimdi biz

Milletin ruhunu içiyoruz.

Bir kasnağa gerili deriden,

Bir çatlak zurna belki bizi çılgın gibi serhoş eden.

Dışımız birer heykel gibi çamlara dayalı kaldı.

Ruhlarımızda : Çam vücutlu bir zeybeğin yiğit ahengine daldı.

Ortada dönüyor şimdi

Asırları ahenginde yaratan zeybek,

Ortada dönüyor şimdi

Gönülleri asırlara fırlatan zeybek.

İşte diyor Adanalı zavallı Suna burada yatıyor. İlk
Ben Sunanın mezarını göz yaşlarıyla sularken o, olanı biteni
hikâye ediyor.

— Senden mektup umuyordu. Günler, haftalar, aylar geçipte
mektup gelmediğini görünce eriyip akmaya başladı. Sonra
büyük savaş olupda İzmire girince yakında barış olurda gelersin
diye onu teselli ettik. Biraz iyileşir gibi olduydu emme..

Barış olacağı belli olunca hani yaşlı askerleri bırakmaya
başlamışlardı. İşte o arada Çokverenden sizin alayda askerlik
eden birisi teskere almış diye duymuş hemen bana koştu.

— Aman Menevşe abla hadi gidelim belki Adanalımı görmüş-
tür dedi bende kırmadım, gittik. Keşke gitmeseymişiz. Bu asker
sizin alay yaverinin yanında emirbermiş. Suna ona seni sorunca.

— Şunada bak hele dedi. Hiç aslan gibi zabıt senin gibi
köy kızlarına dönerde bakarmıki.. Yaver bey ile konuşuyorlardı
kulağımla duydum. Onun memleketinde bir sevdiği varmışta
nişanlanmışlar bile. Sen bu sevdadan vazgeç..

Hiç bir kültürün eli kalkmadı elin gibi göklere !
Hiç bir milletin gözü bakmadı gözün gibi göklere !
Gerilmiş bir kartaldır boşluğu yaran göksün.
Yepyeni bir dünyadır coşup kabaran göksün.
Gökleri titretiyor o heybetli duruşun.
Cihan emrimde diyor yerlere diz uruşun,
Ne efsane kokusu ne bir sihir var bunda
Koca tarih yaşadı zeybeğin oyununda.
Seninle seviyorum ben yurdumun toprağını taşını
O koca kültürünle Anadolu sanıyorum başınız.
Ruhum ruhunda yandı damarında kan benim.
Ne Şarktan, ne Garptanım, zeybek kültüründenim.
Haykırıyorum işte kanım üstündür diye,
Bir cihan kültürünü değişmem bir zeybeğe.

Mehmed Türkmen Oğlu

